

# Miksi oikeudenmukaisen maailman rakentaminen on niin vaikeaa?

VESA KANNIAINEN

Maailmaamme ei todellakaan luotu oikeudenmukaiseksi. Meistä jokaisen mielestä on väärin, että maailmassa on huono-osaisia. On väärin, että arviolta 1,3 miljardia ihmistä yhä elää abso-luuttisessa köyhyydessä, alle kahden dollarin päi-vätuloilla.

Tuntemme piston sydämessämme, kun koemme epätasa-arvoa, epäoikeudenmukaisuutta ja eriarvoisuutta. Meillä on tarve ja halu olla osa maailman omaatuntoa. En tiedä, olemmeko me ihmisinä ansainneet paremman maailman. Muuta maailmaa meillä ei ole. Tämän kanssa meidän on eletävä.

Kahdeksan vuotta sitten käynnistin Helsingin yliopistossa Etiikka ja talous -luentosarjan. Sillä ei ollut esikuvia missään päin maailmaa. Halusin ymmärtää, millainen on ihminen. Kurssia työstä-essänä olen oppinut, että taloutta ei voi ymmärtää ratkaisematta ihmisen mysteeriä, ymmärtämättä hänen biologista ja henkistä rakennettaan. Olemme tehneet tätä matkaa yhdessä satojen opiske-lijoiden kanssa. Olemme tutkineet ihmisen ant-ropologiaa, biologiaa, psykologiaa ja evoluutiota sekä talouden ilmiöitä, kapitalismia ja markkina-taloutta. Olemme päässeet joihinkin johtopäätök-siin. Teen niistä tässä yhteenvedon.

## Kapitalismi ja sosialismi

Ihmisen pitkässä ajanlaskussa kapitalismi on sil-mänräpäys, vain reilun sadan vuoden ikäinen. Tuon silmänräpäyksen aikana kapitalismi on kui-tenkin kymmenkertaistanut ihmisen materiaali-sen elintason. Tämä on tosiasia numero 1. (Ku-vio 1.)

Socialismin epäonnistunut kokeilu kesti 70 vuotta ja tuhoutui. Jäljellä ovat Pohjois-Korean ja Kuuban enemmän tai vähemmän suljetut yhti-skunnat.

Eriarvoisuus ei johdu kapitalismista, vaan siitä, että sosialismi ei tarjonnut toimivaa vaihtoehtoa.

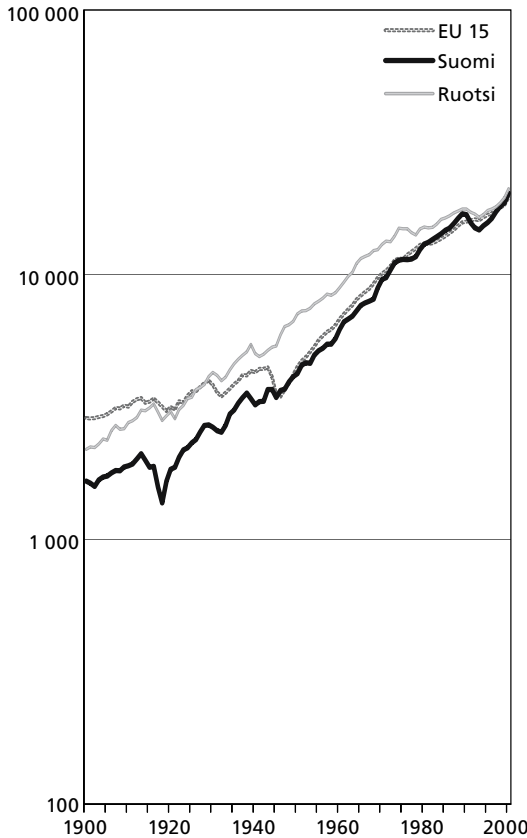
## Länsimaissa tulonjaon epätasaisuus on vahvistunut

Toinen tosiasia kuitenkin on, että rikkaissa länsi-maissa tulonjaolla mitattu epätasa-arvo, joka pit-kään tasoittui, on viimeisen 30 vuoden aikana li-sääntynyt.<sup>1</sup> Tämä johtuu globalisaatiosta ja tek-nologisesta vallankumouksesta: pääoman tuot-to on kasvanut.

Vääryydet, oman edun tavoittelu, välistä ve-dot, salaiset hyötymiset ja talousrikokset (kuten ”enronit”) ovat osa ihmisen maailmaa, mutta ei-vät nekään johdu kapitalismista. Ne johtuvat de-mokratiasta ja sen sallimasta vapaudesta. Kun ih-minen on vapaa, hän kykenee myös opportunis-

*Kirjoitus perustuu VOX Helsinki 2012 -tapahtumassa 6.6.2012 pidettyyn esitelmään. VOX Helsinki on Helsingin yliopiston ja Helsingin Sanomien yhdessä toteuttama luentosarja.*

*1 Kun tulonjaon epätasaisuutta mitataan kehittyneissä maissa huipputulojen (1 %:n) osuutena kaikista tuloista, nähdään, että koko 1900-luvun tasoittunut tulonjako alkoi 1990-luvulla taas muuttua epätasaisemmaksi (Mali-nen 2011).*

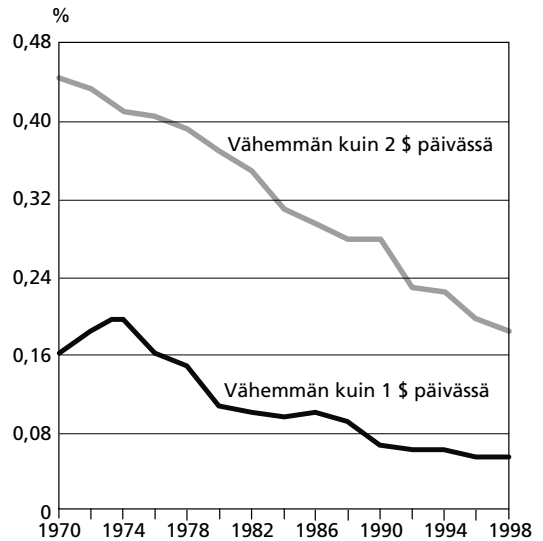


Kuvio 1. Henkeä kohden laskettu bruttokansantuote vuosina 1900–2000 vuoden 1990 Geary-Khamis-dollareissa. Lähteet: Maddison 2001; Hjerppe 2010.

miin. Huolimatta siitä, että luottamus pääoma markkinataloudessa on vahva, kapitalismin pettureille on aina tilaa. On oma valintamme, että emme halua asua poliisivaltiossa, jossa tekemisämme valvotaan.

### Kuka meidät tähän kilpailuun ilmoitti?

Entä työpahoinvointimme, siis kiireemme? Ne eivät johdu yhteiskunnasta vaan meistä ihmisistä. Emme halua jäädä jälkeen naapurista. ”Kuka meidät tähän kilpailuun ilmoitti?” kysyi pingis-kaverini peli-illan jälkeen saunan lauteilla. Olemme kaikki osanottajina elämän pelissä ja meidät ilmoitti tähän kisaan itse näiden kisojen järjestäjä, elämän lainsäätäjä.



Lähteet: Dollar & Kraay 2007; Sala-I-Martin 2002 ja 2006.

Kuvio 2. Globalisaatio on puolittanut maailman köyhyyssasteen vuosina 1970–1998, mitattuna alle 1 dollarin ja alle 2 dollarin päivätuloilla elävien ihmisten prosenttiosuutena maailman väestöstä.

Jos yhdessä sopisimme, että pudottaisimme elintasoamme 25 prosenttia esimerkiksi rajoittamalla työaikaamme, olisimme eittämättä onnellisempia ja meillä olisi enemmän aikaa perheelle ja itsellemme. Me emme tätä askelta ihmisinä ole valmiit ottamaan.<sup>2</sup>

### Omatunto ja reilu peli

Entä omatuntomme? Mistä tulevat moraalitunteemme? Vaikka meidät on ilmoitettu kilpailijoiksi elämän peliin, meissä elää kuitenkin vaatimus, että tuon pelin tulisi tapahtua reiluden säännöillä. Tuon vaatimuksen on täytynyt iskosua meihin jo paljon ennen kapitalismin aikaa. Sen on täytynyt kehittyä aikana, jolloin pienyhteisössä elänyt esi-ihminen omisti vain nuotion, puolison ja metsästyspolun. Tuon esihistorian pituus on 200 000 vuotta. Yhteisön säilymisen kannalta oli tärkeää, että saalis opittiin jakamaan. Kyseessä on samalla taloushistorian ensimmäisiä vakuutusratkaisuja. Meissä vielä tä-

<sup>2</sup> Peliteorian harrastajat tunnistavat tämän huonon tapain johtuvan ns. vangin ongelmasta.

nään asuva idea reiluuden ja oikeudenmukaisuuden vaatimuksesta ei leiju ilmassa. Sillä on todettavissa oleva hormonaalinen vastineensa biologisessa elimistössämme.

Tiedämme, että ihminen on geneettiseltä rakenteeltaan itsekäs mutta että hän kykenee toiminaan yhteistyössä. Häneltä löytyy altruismin ja empatian tunteet kanssaihmissiään kohtaan. Kuitenkin hänessä itää myös opportunistin siemen. Tilaisuus tekee varkaan. Kapitalismin peturit nousevat aika ajoin otsikoihin.

Elämän pelissä on kuitenkin oikein, että ihminen on vapaa määräämään omasta elämästään ja asettamistaan tavoitteista. Kannusteet ponnistella oman ja perheen hyväksi täytyy hänelle sallia. Heikoimmassa asemassa olevia tulee tukea. Sosialismin hirvittävä kokeilu naapurustossamme osoitti, että tämä ei ole mahdollista, jos kannusteita ei saa olla eikä luoda. Elämän lähtökohtien tasaaminen kaikille ihmisille niin pitkälle kuin mahdollista ei ole vain armeliasta ja inhimillistä, se on myös viisasta. Kuitenkin tulojen täysi tasaaminen on utopistista ja epäviisasta. Ne kansat, jotka sitä ovat tehneet, ovat olleet häviöjää.

## Maailman prosentuaalinen köyhyys on puolittunut

Viittasin alussa maailman köyhyyteen. Mitä ovat tosiasiat? On tosiasia numero 3, että maailman prosentuaalinen köyhyys on puolittunut 40 vuodessa (kuvio 2). Köyhien absoluuttinen määrä ei ole vähentynyt. Tämä johtuu kuitenkin siitä, että maailman väkiluku on kasvanut rajusti. Silti köyhien suhteellinen määrä on puolittunut. Ei siis ole totta, että maailman köyhyys vain lisääntyisi.

Juuri globalisaatioon osallistuneissa maissa ei vain köyhien osuus vaan myös absoluuttinen määrä on pudonnut rajusti, ja globalisaatioon osallistuneet maat kasvavat nopeammin kuin teollistuneet maat.

Globaalilla tasolla maailman kehitystä hallitseva prosessi on yritysten kannustin hakea kustannusetua tuotannon sijoituspäätöksillään. Kyse on 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa eläneen brittiläisen taloustieteilijän David Ricardon kuvaamasta suhteellisen edun periaatteesta. Tämä on se mekanismi, joka on jo nostanut satoja miljoonia ihmisiä kehittyvissä talouksissa pois köyhyytloukusta. Älkäämme siis kuunnelko vääriä profettoja. On myös tosiasia numero 4, että glo-

baalilla tasolla eriarvoisuus vähenee.<sup>3</sup> Myös YK:n kehitysohjelman UNDP:n mukaan inhimillisen kehityksen indeksi on noussut 41 prosenttia vuodesta 1970.

Entä ihmisen onni? Kuuba tarjoaa tutkimuksen näkökulmasta laboratorion. Köyhyysrajan alapuolella elävät kuubalaiset näyttävät elävän onnellisempaa elämää kuin ahdistuneet ja kiireiset rikkaiden maiden kansalaiset. Tämä näkyy rauhallisena elämän rytminä, huomimisesta ei ole huolta. Ja salsa soi. Tämä kaikki on itse asiaa yhteensopivaa onnellisuustutkimusten tulosten kanssa. Kun kukaan ei ole toista rikkaampi, löytyy onnikin. Ihmisen onnellisuus onkin suhteellista: ihminen vertaa oloaan naapurin oloon. Olen varma, että tilaisuuden tullessa kuubalaiset haluavat kuitenkin tästä onnestaan eroon. He toivottavat rikastuneet Miamin serkut dollareineen tervetulleeksi, kun vallankumoussukupolvi on poissa. He haluavat saada oikeuden omistaa veneen. He haluavat oikeuden matkustaa. He haluavat takaisin menettämänsä vapauden. Ja hekin menettävät saavuttamansa onnen.

## Miksi tulonsiirrot ovat riittämättömät?

Meillä on yksi hyvä idea, josta kannattaa pitää kiinni, kun elämän kilpailun starttipistooli laukeaa: mahdollistaa ja tasata kaikille samat elämän lähtökohdat (terveys ja koulutus) niin pitkälle kuin mahdollista.

Tarja Halonen sanoi, että kaikista tulee pitää huolta. Mutta laiskoja ei tarvitse auttaa, sanoi puolestaan Mauno Koivisto. Miten kykenisimme yhdistämään nämä kaksi tietyllä tavalla ristiriitaista ajatusta?

Elämän pelissä vain osa pääsee muuta korkeammalle, kun tulojen suuruus mitataan. Onneksi parempiosaisten tuloista riittää jaettava epäonnistuville. Vai riittääkö? Suomessakin tilastoitua köyhyysaste on kaksinkertaistunut. On paljon taloudellisessa ahdingossa eläviä, etenkin iäkkäissä, kansaneläkkeen varassa elävissä. Köyhien tilastoissa on huomattava määrä nuoria alle 35-vuotiaita. Toimeentulontulen saajissa valtaosa, 86 prosenttia, on työikäisiä ja työkykyisiä.

<sup>3</sup> Eriarvoisuutta mittava gini-kerroin oli 0,637 vuonna 2000, kun se oli 0,653 vuonna 1970 (Sala-I-Martin 2002 ja 2006).

Onko oikein, että kaikille tarvitseville ei siis sitenkään riitä, kun myös niitä on ilmoittautunut jonoon ja ottamaan osan, jotka voisivat itse ottaa vastuun itsestään?

Onko oikein, että kun kolmen naapurin pojat hakevat yliopistoon, vain yksi voi päästä sisään ja kaksi muuta naapurua maksavat onnekkaimman opiskelun?

## Kuluttajat valvomaan yrityksiä

Vahvat eettiset normit voivat olla hyvä tapa hallita myös yritystoiminnan riskejä. Ne voivat olla investointi, joka kannattaa. Mutta se kannattaa vain, jos me kansalaiset sen palkitsemme, makamme sille tuottoa ostamalla vahvan eettisen koodin yrityksiltä ja kiertämällä epäluotettavat yritykset kaukaa. Saamme sellaisen maailman, jonka me ansaitsemme. Internet auttaa meitä välittämään tänä päivänä nopeasti tietoa siitä, jos eettistä normia rikotaan.

Sosiaalisella pääomalla, hyvällä eettisellä koodilla on se ominaisuus, että se ei käytöstä väheene. Se vahvistuu. Henkinen jaksaminen työpäivällä on usein kiinni siitä, koetaanko työyhteisö oikeudenmukaiseksi.

Olen tutkijana optimisti siinä, että ymmärrämme ihmisen mysteeristä kaiken aikaa enemmän. Olen ihmisenä optimisti siinä, että maailman köyhyysaste voi alentua. Olen optimisti myös siinä, että monikansallisten yritysten suhtautuminen yhteiskuntavastuuseen vahvistuu.

Olen silti pessimisti siinä, että saisimme paremman maailman. Nuoremmat polvet eivät suhtaudu ympäristöön yhtään vastuullisemmin kuin vanhemmat. He sotkevat ja pilaavat ympäristöä samalla tavalla. En usko ihmiseen. Uskon ympäristöverojen ohjaavaan voimaan.

Emme saaneet täydellistä maailmaa, koska saimme epätäydellisen ihmisen. Ihmisen kaipuu parempaan on silti pysyvä. Milloin ihminen löytää onnensa? Vastaus: kun hän lopettaa kilpailun naapurin kanssa. Ja se aika on kaukana.

## KIRJALLISUUS

- Hjerpe, Riitta: Suomen talouden kasvun vaiheet ja vaihtelut 1860–2010. Teoksessa Olli Martio (toim.): Vuosikirja 2010. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia, 2010.
- Dollar, David & Kraay, Art: Trade, Growth, and Poverty. IMF, 2007.
- Maddison, Angus: The World Economy. A Millennial Perspective. Paris: OECD, 2001.
- Malinen, Tuomas: Income Inequality in the Process of

- Economic Development: An Empirical Approach. Kansantaloustieteen tutkimuksia No. 125. Helsingin yliopisto, 2011.
- Sala-I-Martin, Xavier: The Disturbing “Rise” of Global Income Inequality. NBER Working Paper 8904, 2002.
- Sala-I-Martin, Xavier: The World Distribution of Income: Falling Poverty and... Convergence, Period. Quarterly Journal of Economics, 2006, 351–397.